

AFRİKA'DA SİYASİ İSTİKRARSIZLIK VE ARTAN İNSANİ KRİZ RİSKİ

“

Son yıllarda giderek belirgin hâle gelen ve endişe uyandıran iklim değişikliğinin yarattığı gıda krizi ve farklı devlet dışı silahlı aktörlerin (DDSA) şiddet ve terör faaliyetlerinin yanında son dönemde derinleşen yönetim krizleri, Afrika genelinde yeni bir iç göç dalgasını ve bu dalganın ortaya çıkaracağı etnik ve demografik gerilim hatlarını tetikleyebilir.

”

DOÇ. DR. İSMAİL NUMAN TELCİ

Başkan Yardımcısı ORSAM

Nijer'de gerçekleşen askeri darbe, Sudan'daki darbe girişimi sonrasında yaşanan istikrarsızlık ve Tigray krizini yeni atlatan Etiyopya'nın Amhara bölgesinde alevlenen çatışma ortamı, Afrika'da başta Sahel bölgesi olmak üzere kıta genelinde geniş çaplı bir insani krizin yaşanması ihtimalini gündeme getirmektedir. Son yıllarda giderek belirgin hâle gelen ve endişe uyandıran iklim

değişikliğinin yarattığı gıda krizi ve farklı devlet dışı silahlı aktörlerin (DDSA) şiddet ve terör faaliyetlerinin yanında son dönemde derinleşen yönetim krizleri, Afrika genelinde yeni bir iç göç dalgasını ve bu dalganın ortaya çıkaracağı etnik ve demografik gerilim hatlarını tetikleyebilir. Bu durum, önümüzdeki dönemde Afrika'da insani krizlerin yanında insan hakları ihlallerinin artması ve demokratik süreçlerin akamete uğraması sonucunu doğurabilecektir.

Bölge uzmanları, Afrika'daki istikrarsızlığın kaynağını “yönetilemeyen alanlar” yaklaşımıyla açıklamakta ve merkezi otoritenin zayıflığıyla DDSA'ların (terör örgütleri, milis gruplar, yerel çeteler vd.) kırsalda alternatif hizmet sağlayıcı konumuna ilerlediğini öne sürmektedir. Bu görüşün bir uzantısı olarak farklı bir bakış açısı, Afrika'daki şiddet ve terör eylemlerini temelde “doğal kaynak laneti”

ile ilişkilendirmekte, kaynakların adil dağılımı ve etnik rekabet sonucu oluşan ekonomik hizipleşmelerin yönetim sorunlarına dönüştüğü argümanını merkeze almaktadır. Son olarak iklim değişikliği ve buna paralel olarak ekilebilen tarım alanlarının her geçen gün azalması, beraberinde hem sanayi hem de hane halkı tarafından hissedilen güçlü su ve gıda krizlerine yol açmaktadır.

SİYASİ VE İNSANİ KRİZ HATLARI

Bu çıkarımdan hareketle Nijer'deki askerî darbenin arka plan itibarıyla yerel, bölgesel ve küresel bir siyasi güç mücadelesinin sonucu olduğu söylenebilir. Özellikle Fransa karşıtlığının belirgin bir gündem hâline geldiği Afrika'da, bu duyguların keskin bir hâl aldığı Nijer gibi ülkelerde gerek siyasi ve askerî elitler gerekse de geniş halk kitleleri geleneksel aktörlere alternatif dış oyuncularla temaslarını artırmaktadır. Bu durum kırılğan rejimlerin olduğu ülkelerde askerî müdahale

seçeneklerini daha fazla ortaya çıkarmaktadır. Görece daha istikrarlı bir siyasi geleneğe sahip olmasına rağmen Nijer, üçüncü cumhuriyetin ilanından günümüze, üç darbe, dört sivil geçiş ve beş yeni anayasaya tanıklık etmiştir. Nijer'de Fransa karşıtı söylemlerin domine ettiği darbe ortamında göreve gelen askerî yönetimin demokratik geçişe mesafeli yaklaşması, Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) ve diğer bölgesel aktörlerin de dâhil olduğu bir siyasi krize neden olmaktadır. Ancak Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR), Nijer'e uygulanan yaptırımlara ek olarak DDSA'ların sınır bölgelerinde sivillere yönelik şiddet eylemlerini artırmasıyla siyasi krizin hızla insani krize dönüşebileceği noktasında uyarılarda bulunmaktadır. Öyle ki darbenin ardından geçen yaklaşık iki aylık sürede silahlı grupların Mali, Burkina Faso ve Nijer'i birleştiren üç sınır bölgesindeki faaliyetleri neticesinde 20.000'den fazla kişi yerinden edil-

miş ve ciddi bir iç göç akını ortaya çıkmıştır. Öte yandan askerî yönetimin, olası karşı darbe tehditlerine yönelik merkeze odaklanması, sınır bölgelerinde güvenlik ihlalleriyle sonuçlanmış, sınır kontrollerinin yumuşaması sonucunda çevre ülkelerden (Mali, Burkina Faso ve Nijerya) çok sayıda kaçak göçmen Nijer'e geçiş yapmıştır. Bu tablo, bir taraftan Nijer'de artan illegal göçmenlerin sayısına diğer taraftan ise bu göçmenlerin karşılaşacağı sosyal ve ekonomik sorunlara işaret etmektedir.

Etiyopya'da ise federal hükümet, Amhara bölgesinde ordu ve yerel silahlı gruplar arasında günlerce devam eden çatışmaların ardından ağustos ayında olağanüstü hâl ilan etmiştir. Etiyopya'nın ikinci kalabalık bölgesi olan Amhara'da Fano milisleriyle Etiyopya Ulusal Savunma Gücü (ENDF) arasında çıkan çatışmalar, temelde Etiyopya hükümeti tarafından başlatılan silahsızlandırma, terhis ve yeniden entegrasyon (STyE) sürecine dayanmaktadır. Tigray'daki çatışmalar sırasında hükümet güçlerinin ya-

nında yer alan Fano milis grubu, potansiyel STyE programlarının kendilerini rakip silahlı gruplara karşı korunmasız bırakacağı argümanından hareketle isyan hareketlerine başvurmuştur. Kısa zaman içinde çatışmalar geniş alanlara yayılarak sivil kayıplarla sonuçlanmıştır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından yapılan açıklamada, devam eden şiddet eylemlerinden endişe duyulduğu, ana yolların kapatılması sonucunda ulaşım faaliyetlerinin aksadığı ve iletişim araçlarının (internet, telefon ağları vd.) geçici olarak durdurulması sonucunda iletişim zorluklarının yaşandığı aktarılmıştır. Bununla beraber DSÖ, çatışmaların ülke sağlık sisteminde uzun süreli birtakım sonuçlar doğurabileceği endişesini ön plana çıkarmıştır. Nitekim güncel tabloda çatışmaların kısa-orta vadede bir barış anlaşmasıyla sonuçlanmasının düşük bir ihtimal olduğu söylenebilir. Bu yönüyle Etiyopya özelinde de çatışmaların çözümü konusunda ulusal diyalogun güçlendirilmesi ve kalıcı istikrarın sağlanması yö-

nünde adımların atılması hem ülke içerisinde hem de bölgesel düzeyde insani krizlerin engellenmesi açısından büyük önem arz etmektedir.

“

Son 3 yılda Mali, Burkina Faso, Gine ve Gabon'da gerçekleşen darbeler, yarattığı otorite boşluğu ve istikrarsızlık neticesinde kıta genelinde insani krizleri büyütme potansiyeline sahiptir. Diğer taraftan hâlihazırda Nijerya'da Boko Haram ve Somali'de eş-Şebab terör örgütünün eylemleri, kıtadaki kaos atmosferine paralel olarak artış eğilimindedir.

”

Kıtanın doğusundaki ikinci kriz noktası, bir diğer milis grup Hızlı Destek Gücü (HDG) ve ulusal ordu arasındaki çatışmaların bir iç savaşa dönüştüğü Sudan'dır. Afrika'daki hibrit güvenlik sektörünün bir sonucu olarak HDG, süreç içinde güçlenerek Sudan Ordusuna ek-

lemellenmiş ve yarı resmî bir güvenlik aktörüne dönüşmüştür. Ancak 2022 yılı içinde Sudan yönetimi tarafından HDG'nin orduya entegre edilmesi yönünde başlatılan girişim sonrasında, Muhammed Hamdan Dagalo liderliğindeki HDG, yönetime el koymak amacıyla silahlı bir isyan başlatmıştır.

Başkent Hartum merkezli olarak beş aydır devam eden çatışmalar tüm ülke çapında olumsuz etkiler yaratırken, 15 milyondan fazla kişi gıda güvensizliğiyle karşı karşıya kalmıştır. Buna ek olarak yerel ve uluslararası kaynaklara göre beş milyondan fazla kişi yerinden edilmiştir. Bunların büyük bir çoğunluğu ülke içinde evlerini terk etmek zorunda kalırken yaklaşık milyon kişinin komşu ülkelere sığındığı belirtilmektedir. Çatışmalar, altyapıya kalıcı zararlar bırakmış, rakip unsurlar tarafından düzenlenen hava saldırıları, sivil yerleşim alanlarını ve hastaneleri hedef almıştır. Öte yandan kötüleşen sağlık koşulları, mevcut salgın hastalıkların yayılmasına neden olmuştur.

Benzer olarak son 3 yılda Mali, Burkina Faso, Gine ve Gabon'da gerçekleşen darbeler, yarattığı otorite boşluğu ve istikrarsızlık neticesinde kıta genelinde insani krizleri büyütme potansiyeline sahiptir. Diğer taraftan hâlihazırda Nijerya'da Boko Haram ve Somali'de eş-Şebab terör örgütünün eylemleri, kıtadaki kaos atmosferine paralel olarak artış eğilimindedir. Örneğin terör örgütü eş-Şebab, son 10 yılda alan kontrolünü artırarak "yönetilemeyen alanlarda yarı meşru" bir aktör hâline gelmektedir. Bu anlamda benzer kriz

noktalarının artması, iklim krizi ve demografik kırılmalarla birleşerek Avrupa ülkeleri başta olmak üzere Körfez ülkelerine yönelik göç dalgalarıyla sonuçlanabilir. Ayrıca ECOWAS ve Afrika Birliği (AfB gibi bölgesel örgütlerin krizlerin çözümüne yönelik etkisiz kalması, Fransa, ABD ve Rusya gibi uluslararası aktörlerin süreçlere müdahil olmalarına yol açmakta, bu durum DDSA'lar tarafından bir propaganda aracı olarak kullanılmaktadır. Merkezin kendisi ya da merkezi temsil eden kurumların yönetim mekanizmasını inşa etme ve sürdürmede yetersiz olduğu alanlar, DDSA'lara geleneksel anlamda yerel güç odaklarıyla bir toplumsal sözleşme oluşturma fırsatı tanımaktadır. Eş-Şebab veya Mali'deki Jama'at Nusrat wal Muslimin (JNIM) örneğinde olduğu gibi bu terör gruplarının genişlemesi, iç savaş bölgelerindeki etnik ve klan bazlı kurumların zayıflığı ve değişkenliğinden kaynaklanmaktadır. Bu zayıflık, etkin DDSA'lar için yerel dinamiklere

sızma noktasında değerlendirilmektedir. Sonuç olarak Afrika'da artan istikrarsızlık ve yönetim krizleri, direkt olarak sivillere yönelik şiddet ve terör eylemlerini beslemektedir. Bu durum, iklim değişikliği, sınır sorunları, gelirlerin adil dağıtımındaki eşitsizlikler, yolsuzluk ve etnik/dini ayrımlarla birleştiğinde oldukça ciddi ve tüm kıtaya yayılma riskine sahip bir insani krizi beraberinde getirmektedir. Hâlihazırda kırılan olan rejimler, çatışma ve istikrarsızlıklar nedeniyle demokratikleşme gündemlerinden de hızla uzaklaşmaktadır. Son olarak uluslararası aktörler ve bölgesel kuruluşların bu süreçler karşısında ortak bir duruş sergileyememesi, söz konusu krizleri tırmandıran bir diğer unsur olarak ön plana çıkmaktadır. Afrika'daki güvenlik ikliminin kötüleşme seyrini devam ettirmesi önümüzdeki yıllarda kıta merkezli insani krizleri derinleştirebilecek, bu durum küresel düzeyde olumsuz etkileri olan süreçleri beraberinde getirebilecektir. ■